

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
ИНСТИТУТ ЗА ИСТОРИЧЕСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ

Изходящ № дата 2015 г.
Входящ № 267 дата 16.04. 2015 г.
София 1113, бул. Шипченски проход № 52, бл. 17
тел.: 02/ 979 29 93 ; факс: 02/ 970 21 91

РЕЦЕНЗИЯ

**За научната дейност на доц. д-р Йорданка Маринова Гешева, кандидатка
за заемане на академичната длъжност „Професор“**

Рецензент: проф. д. ист. н. Димитър Саздов Георгиев

Доцент д-р Йорданка Гешева участва в обявения от Института за исторически изследвания при БАН конкурс за „Професор“ по професионално направление 2.2. История и археология, научна специалност „Документалистика, архивистика, палеография (включително историография и източникознание), (генеалогия), със срок 2 месеца. Конкурсът е обнародван в „Държавен вестник“- бр. 5 от 20 януари 2015 г. Тя е единствен кандидат.

Доц. Гешева е родена на 24 септември 1953г. в гр. Свищов. Висшето си образование завършва във ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, специалност „История“, образователна степен „магистър“. В същия университет завършва и втора специалност „Руска филология“.

Кандидатката за академичната длъжност „Професор“ натрупва професионален опит от 1977г. до 1993г. като: журналист, уредник в градски музей, технически секретар в Градски държавен арбитраж - София, редактор в списание „ Исторически преглед – издание на Института по история към БАН. Тридесет и седем години от трудовия стаж на доц. Гешева преминават в сферата на науката. През 1888г. защитава дисертация на тема „Консервативната партия в Княжество България 1879–1886г.“ и получава научната степен „Кандидат на историческите науки“ (сега Образователна и научна степен „Доктор“). След получаване на тази научна степен последва и назначаването ѝ за научен секретар на авторитетното историческо списание „Исторически преглед“. От март 1989 до януари 1992г. е научен сътрудник втора степен в Института по история към БАН, а от януари 1992 до 2004г. е научен сътрудник първа степен в същия институт. През декември 2004г. е избрана за Старши научен сътрудник II степен /доцент/.

Доц. Гешева е Председател на Общото събрание на учените в Института за исторически изследвания при БАН (ИИИ при БАН).

Кандидатката за „Професор“ развива и учебно-образователна дейност. Тя чете серия от лекции за обучение на докторанти към Центъра за обучение при БАН; изнасяла е отделни лекции в Софийския университет пред студенти от правния факултет. Разработените лекции са по темата Държавните институции в България от 1879 до 1971г. Гешева участва и в множество изпитни комисии за кандидат-докторанти, за полагане докторантски минимума. Тя взема участие в обсъждането на множество дисертации, хабилитационни трудове или ръкописи в няколко секции към ИИИ при БАН. Привличана е за участие в редакционните колегии на български и международни издания, на тематични сборници, издавани от различни научни и културни институции в страната. Много често на доц. Гешева е възлагана експертна консултантска дейност и изготвяне на становища в помощ на институции и органи на

държавното управление. Значително място в дейността на доц. Гешева са множеството публични рецензии на дисертации, хабилитационни материали, на издавани трудове, сборници и др. Подобно е участието ѝ в поредица от външни и вътрешни научни проекти на историческа, културна и комуникационна тематика. Тук може да се изтъкне и участието ѝ в организационни и в програмни комитети на международни и национални форуми; участието в регионални, национални и международни научни конференции, конгреси, симпозиуми, кръгли маси и др.

Научната продукция на доц. Гешева е публикувана в авторитетни национални, университетски и регионални периодични издания и юбилейни сборници, като: „Исторически преглед“; „Известия на българското историческо дружество“; „Списание на БАН“; „Минало“; „Известия на исторически музей Кюстендил“; „Годишник на регионалния исторически музей Пазарджик“; Сп. „История“; Сп. „Наука“; „Известия на държавните архиви“; „Bulgarian Historical Review“; в множество юбилейни научни сборници за големи исторически събития или за годишнини на видни и не до там видни историци; съавтор е в том 9 от многотомната История на България и др. Много от статиите и научните доклади са публикувани в чуждестранни списания и научни сборници. Част от тях са на чужд език. Ценно е участието на доц. Гешева в публикувани документални сборници за значими събития от българската история.

Четири монографии на кандидатката за „Професор“ (1. Държавната институция Велико народно събрание (1879-1911 г.), С., 2001; 2. Парламентарните анкетни комисии по министерската отговорност (1884-1923 г.), С., 2003; 3. Консерваторите, партията, личностите и изграждане на българската държава 1879-1886 г., С., 2013; 4. Фамилия Графове Пеячевич между легендите и реалността (втора половина на XVII-XX век). Историко-генеалогично изследване, С., 2012) са върховите постижения на доц. Гешева. Двете монографии са издадени преди хабилитацията за „Доцент“, а другите две след нея. За всичките монографии са публикувани рецензии в строго научни списания от български и чужди изследователи.

За научното израстване на доц. Гешева от голямо значение е владенето на руски, английски и хърватски език. За разработването на своите изследвания тя използва документи от централните и регионални български архивохранилища, чужди архивни материали, множество публикувани български и чужди документи за Историята на България, Балканите, Европа и света. При разработването от нея проблематика тя показва отлично познаване на съществуващите български и чужди изследвания, в това число и тези, които и най-малко са се докоснали до изследвания въпрос.

Доц. Гешева кандидатства за академичната длъжност „Професор“ с около 50 научни статии, студии, научни доклади и монографии, с множество рецензии. Те са със различна проблематика от българската, балканската и европейската история. Научните изследвания на доц. Гешева обхващат голям период от историята, предимно за процеси, националноосвободителни борби, войни, институции, личности и пр., свързани със съдбата на българския и частично на други народи. Особено ценни са нейните изследвания, посветени на изграждането на Третата българска държава. Тук са направени ценни анализи и изводи за дейността на основни държавни институции и на техни подразделения. Разработени са проблеми от големи събития на българската история, на видни политически личности и др. Значителен е приносът на Гешева в това

отношение с изследваните местни проблеми в няколко региона на страната. Ценни са анализите и изводите направени относно българското законодателство и други правни аспекти от дейността на държавни институции. Важен е и теоретичния научен принос на доц. Гешева относно мястото на българския консерватизъм в политиката и дейността на много личности-консерватори в това отношение. Тук му е мястото да изтъкнем и направените приноси в областта на българската култура, просвета, за развитието на българската книжнина, за задачите на книжовното дружество, направени са ценни издирвания в областта на науката и изкуствата и т.н.

Като централна ос в множеството изследвания на Гешева са институции и политически сили, и управленски дейности на изпълнителната власт с основна значимост за устройството и развитието на българската държава през първите десетилетия след Освобождението. При изследването на тази проблематика тя показва завидна компетентност относно изворите и съществуващата историография.

Изключително ценни са двете крупни монографични изследвания- „Консерваторите, партията, личностите и изграждане на българската държава 1879-1886г.“; и „Фамилия Графове Пеячевич между легендите и реалността (втора половина на XVII-XX век). Историко- генеалогично изследване“. Те са разработени след хабилитирането ѝ за Доцент и сега са солиден научен „фундамент“ за заемане на длъжността „Професор“.

В монографичния сборник от студии и статии „Консерваторите, партията, личностите и изграждане на българската държава 1879-1886г.“ са представени задълбочени изследвания за българския следосвобожденски консерватизъм, за приноса на много личности за изграждането на Третата българска държава. Тези студии и статии са плод на дългогодишна научна дейност. Тук са направени оценки и изводи, които се дължат на най-задълбочено познаване на разглежданата проблематика. Авторката не подминава, а най-уважително се отнася към постиженията в това отношение и на други автори. Това откроява още повече направените оригинални и аргументирани изводи и оценки от доц. Гешева. В това отношение ще изтъкнем, че доц. Гешева ни запознава и с европейската основа на консерватизма. Тя хвърля поглед към основателите и идеолозите на световния консерватизъм. Запознава ни с авторите, изследвали прагматизма на неговото действие. На фона на европейските научни оценки за консерватизма проследява българския принос. Ценни оценки са направени върху публикациите за консерватизма на Ст. Михайловски, Св. Малинов и др.

Спирайки се върху характерните особености на българския консерватизъм, върху принципите и светогледа на консерваторите, авторката не се повтаря със своите предишни изследвания в това отношение, а прави нови допълнения, анализи, изводи и оценки. Особено прецизно са проследени корените на българския консерватизъм, още от епохата на Българското възраждане, който е залегнал като идея в многото организации на зараждащата се българска буржоазия. Тук, наред със своите изводи и оценки, доц. Гешева уважително ни запознава и с постиженията на други автори, докосвали се до тази проблематика. Неоснователно обаче Гешева отминава постиженията относно идеологическия преход от Българското възраждане към Третата българска държава на изследователя, положил основите на тази проблематика- доц. д-р Евл. Бужашки. Тук се изтъкват само постиженията на изследователи, работили след него (П. Ст. Петков, Ив. Стоянов, Д. Дойнов и др.). Ако бе зачетено мнението на доц.

Бужашки относно идейния преход, може би доц. Гешева щеше да отговори на повдигнатия от нея въпрос, доколко има или няма „пряка приемственост между пред- и следосвобожденските течения“ (Консерваторите, партията..., с. 18). Не мога да приема и тезата, че Органическият устав е „предложен от Русия“ (Консерваторите, партията..., с.20), а в монографията Държавната институция Велико народно събрание (1879-1911г.) говори за „ руски проект“ на Конституцията за обсъждане в Учредителното събрание. Вярно е, че се изработва проект за Органически устав под ръководството на руския юрист Сергей Лукиянов, но участват и много българи. Самата Гешева пише (с.19-20 в монографията Държавната институция ...; а на с.38 в монографията Консерваторите, партията...), че още през октомври (във втората монография пише зимата) 1878г., когато се подготвя проекта за конституция, княз Дондуков и С. Лукиянов, управляващ съдебния отдел на Временното руско управление, изпращат писма с шестнайсет въпроса до около 40 видни и популярни български политически и обществени дейци. Молбата е за писмено становище, относно бъдещото устройство и управление на Княжеството, по организацията и избора на княза. Това са М. Дринов, М. Балабанов, Др. Цанков, Н. Геров, Гр. Начович, Т. Икономов и много други. Нещо повече, при изработването на българския основен закон се използват конституциите на съседни балкански и на западно-европейски държави. След това проекта е изпратен в Ливадия до Александър II за одобрение. Той го препраща до специалисти в С. Петербург. Тук се коригират някои членове в още по демократичен дух и проектът се връща в България. Питам- основание ли е това да си говори за „Руски проект“? Според мен не, защото при изработването на българския основен закон участва с писмени становища около 40 високо образовани българи и се използват конституциите на редица съседни и западни демократични държави. Нещо повече, като имаме в предвид, че в самата Русия липсва европейски образец на демократичен основен закон, в никакъв случай проектът за българска конституция не може да се приема като „ Руски проект“.

Изтъквайки причините за неуспеха на консерваторите да наложат своите принципи при изработването на основния закон в Учредителното събрание, доц. Гешева правилно посочва (с.20- За консерваторите...) много от тях, но пропуска фундаменталната причина, че консерваторите не се съобразяват с обективната действителност, макар и да имат основание, че техните предложения с оглед развитието на държавата са по-правилни. Тази им слабост, да не се съобразяват с настоящите икономически и политически условия в страната, след 6-7 години ги изхвърля от политическия живот на Княжеството, а техните видни личности се приобщават към други или нови политически сили. Не мога да приема и мнението, че Александър I не дава властта на либералите, след спечелените от тях първи избори за Обикновено народно събрание, защото се съмнявал „във възможностите на спечелилите либерали“(с. 20-21 в монографията Консерваторите, партията...). Истината се крие в разминаване възгледите им относно основния закон, за чиято промяна Александър I вече бе започнал да действа.

По-нататък в студията доц. Гешева прави задълбочени и верни оценки за ограничените възможности на консерваторите и тяхната партия. В същото време тя ни запознава с образования елит на Българското княжество, навлязъл в

административните, икономическите, образователните, обществените и други структури на държавата. Тук, тя вече дава отговор и за влиянието на обективната действителност върху невъзможността да се приложат консервативните идеи за управление на държавата, колкото и правилни да са те, относно развитието на капитализма в страната. Аргументирано се използват, за правилността на техните идеи, постиженията на консерваторите при участието им в управлението на страната по време на Режима на пълномощията (с.20-29 на монографията Консерваторите, партията...). В края на студията са направени нови анализи, изводи и оценки за злеза на Консервативната партия.

По-нататък в монографията от студии и статии са направени поредица от нови научни постижения. Тук Гешева, въз основа на задълбочен анализ, за първи път разкрива слабите страни на консерваторите при общуването с обществото, което е едно от причините за неприемане на тяхната политика от мнозинството на дребно-буржоазното българско общество. Не са пожалени в това отношение и грешки, допуснати от либералите, като тези на Др. Цанков при тълкуване на смисъла и целите на Конституцията(Консерваторите, партията..., с.42). Констатирани са и нови слабости на Конституцията, поради неправилното разбиране на някои от предложенията на консерваторите в Учредителното събрание. Направен е аргументиран анализ, защо учредителите не предлагат свой сънародник за княз, въпреки че Берлинският договор не забранява (Консерваторите, партията...,с.49-50). По-нататък в монографията - сборник, доц. Гешева изследва политическата дейност на видните консерватори, строители на нова България – Д-р Константин Стоилов, Д-р Димитър Греков, Тодор Бурмов, Епископ Климент Браницки (Васил Друмев). Дейността на Д-р К. Стоилов е разгледана в три статии и частично в изследванията за консерваторите и Консервативната партия. Доц. Гешева прецизно проследява навлизането му в административните структури и в политическия живот на младото Княжество. Запозната с множеството изследвания за живота на видния български политик и държавник, Гешева умело прави нови анализи и изводи, а на места привежда и незабелязан от досегашните изследователи фактологически материал. Особено ценни са направените анализи и оценки за неговата професионална юридическа дейност. Гешева умело вътквава най- значимите изяви на Стоилов, извлечени от публикациите на други негови изследователи. Особено ценни са анализите на Гешева, където дава оценка за принципите на Стоилов относно българската външна политика. Тук тя правилно го оценява като истински „българофил“, поставил си за цел да лавира в интерес на страната между политиката на Русия, Австро-Унгария и Турция.

Приятно впечатляват опитите на Гешева да даде пример на сегашните политици, с отстояваните принципи за независимост от д-р К. Стоилов. Авторката дебело подчертава позицията на Стоилов относно политическите партии и външната политика на страната. Доц. Гешева актуализира позицията на Стоилов, според който външната политика на държавата не може и не бива да бъде „различително знаме“ на политическите партии. Те могат да имат различни виждания, заявява Стоилов, само по въпроси на вътрешната политика. Вредно е, според него, политиците да се делят на „фили“ и „фоби“.

По подобен начин Гешева ни представя и икономическите възгледи и политика на българския държавник, работещ не за комисионни или лични и партийни интереси. Цялата политика на Стоилов, Гешева умело разкрива, че се води само през призмата на националните интереси.

Следващите статии и студии, в които Гешева изследва политическата дейност на Д. Греков, Т. Бурмов и Епископ Климент Браницки, са също сполучлив опит да направят допълнителни приноси в техните биографии. Като централна ос в дейността им, тя умело успява да наложи позицията, че всички те се стремят да отстояват националните интереси. Чест прави на Гешева, че тя перманентно търси актуализацията на значими политически въпроси, като пример за сегашните български управници.

Особен интерес предизвикват статиите и студиите за консерваторите и Консервативната партия. Те са публикувани през недотам близкото минало – 1984г.; 1986г.; 1992г.; 1994г.; 1999г.; 2002г.; 2006г. За времето, когато те за първи път са били публикувани, са с безспорен принос за националната ни история. Публикуването им през 2013г. обаче, щеше да бъде напълно оправдано, ако Гешева частично би ги актуализирала.

Изключително ценно е крупното изследване на доц. Гешева за фамилията Пеячевич, озаглавено: „Фамилия графове Пеячевич между легендите и реалността (втората половина на XVII- XX век). Историко-генеалогично изследване“, С., 2012г. Трудът обхваща голям период от време - XIV- XX век. Респектира и обемът на труда. Това крупно изследване на Гешева за фамилията Пеячевич е от значение най-вече за българската история, но и за историята на сърби, хървати, унгарци, румънци, австрийци, босненци. Този труд с основание може да се приеме и като хабилитационен за заемане на академичната длъжност „Професор“.

Още в началото впечатлява приетата структура на труда от авторката. С нея тя показва отлично познаване на живота и дейността на голямото родословно поколение – Пеячевич. Структурата позволява всеобхватно обхващане на голямото родословие с всичките му дейности, последици и значими изяви, които са принос към историята на множеството народности в Австрийската империя.

Доц. Й. Гешева е първата, която се заема с монографично изследване на големия род Пеячевич. Това е един изключително трудоемък проблем. Той е свързан с историите на България, Хърватия, Сърбия, Унгария и Австрия. Дълги са родословните пътища на широко разклонения род. Значима е тяхната обществена и държавническа дейност. Това изисква издирване на всички налични документи, спомени, мемоари и пр. натрупани в различни държави. Необходимо е и запознаване със съществуващите изследвания, които са разпръснати в няколко държави, музеи, архивохранилища, лични сборки и др. Това изисква познания на няколко езика и научна подготовка в различни помощни области за изследване на историята и генеалогията на множеството разклонения на рода Пеячевич.

Усилията на доц. Гешева са насочени най-вече върху неизследвани периоди от живота и дейността на големия род. Изтъкват се и заслугите на авторите, които изследват или се докосват до проблеми, свързани с фамилията Пеячевич.

За първи път и успешно доц. Гешева проследява целия жизнен и исторически път на фамилията Пеячевич – от подготовката и избухването на Чипровското въстание

до наши дни. Авторката е извървяла един сложен лабиринт, в който се крият преки, косвени, близки и далечни родственици на фамилията Пеячевич.

Паралелно с изследването на основния проблем доц. Гешева прави и съществени приноси за българо-хърватските връзки през късното Средновековие. Детайлно се проследява съдбата на българското население след поражението на Чипровското въстание (1688 г.). Проследява се заселването на по-големите родове в Хабсбургската империя. Тук историята на фамилията предизвиква особен интерес. Наситена е с множество събития, които прецизно са проследени и анализирани от доц. Гешева. Особено внимание е отделено на призива на австрийският император Леополд I (1658-1705 г.) към християнското население на балканите, като в центъра на вниманието на авторката е революционната и организаторска дейност на Георги Пеячевич, неговите братя и техният баща.

По-нататък в монографията се проследяват реформите в Австрийската империя и отношението на фамилията към тях. Изтъкват се аристократичните титли, предоставени на отделни членове на фамилията и ползваните от тях привилегии. В продължение на повече от три века се изследва активната обществена, административна и политическа дейност на най-видните представители от фамилията. Това е направено прецизно на фона на политическата и обществено-икономическата история на Хабсбургската империя, като на преден план е изведена Хърватската история. Изтъкват се големите организаторски способности на видните представители от фамилията, като например на Г. Пеячевич, на Марко III Александър барон Пеячевич, на Йосиф II барон Пеячевич и др. Умело се разкриват от Гешева въведените от Марко III Пеячевич икономически и административни принципи, които го правят крупен феодал (с. 93-102). Направена е задълбочена и обективна трудова характеристика на рода Пеячевич за почти целия XVIII в. Гешева ни запознава и прави оценки на някои специфични особености на западноевропейския феодализъм, прилаган в Австрийската империя през същия век. Проследяват се опитите на Мария Терезия през втората половина на XVIII в., да реформира феодалното общество, с оглед създаването на „отдушник“ в отношенията на господари и крепостни селяни.

Запознавайки ни с дворците и парковете на фамилията Пеячевич през XIX и XX в. Гешева показва завидни познания по архитектура и изобразително изкуство. Направена е справедлива оценка за богатото наследство на фамилията. Умело се изтъкват заслугите на рода Пеячевич за отстояване интересите на хърватския народ при изграждане на административната уредба на Двудинната монархия. В това отношение задълбочено се проследява значимата дейност на бан Ладислав граф Пеячевич (с. 170-171) и на неговия син бан Теодор граф Пеячевич (с. 172-174).

На с. 211-214 доц. Гешева прави много прецизен коментар за кандидатурата на Габриел граф Пеячевич за български княз. Аргументирано разрешава и дискусиата относно годините – 1879 г. или 1886 г., като убедително посочва 1886 г.

Необяснима е липсата на разкрита позиция на рода Пеячевич към разгърналото се мощно славянофилско движение в Европа в началото на XX в.

В последната част от труда Гешева прави най-пълната за момента генеалогия и просопография на фамилията Пеячевич. За първи път в научно обръщение е въведена кодова система относно родословните проучвания за фамилията Пеячевич. За

приносите на Гешева може да се пише още много, но ограничения обем на рецензията не позволява. Ще изтъкнем още веднъж обаче най-отговорно, че трудът на Гешева за фамилията Пеячевич е значим принос за балканската и европейска историческа наука. Тя много умело разкрива мястото и ролята на една голяма фамилия, за един дълъг период от време, в политическия и обществено-икономическия живот на българите, хърватите, унгарците, австрийците, сърбите и др. Специално се изтъкват благотворителните инициативи на фамилията и интелектуалните и творчески способности на много от тях.

Като цяло този фундаментален труд на доц. Йорданка Гешева е важен принос на българската историческа наука в европейската историография.

Ще си позволим, наред с множеството направени положителни оценки, относно цялостната изследователска дейност на доц. Гешева, да отправим някои забележки и препоръки. Авторката би могла да приложи карта, обхващаща всички назовани в текста градове и региони. На с. 46-47 в книгата за консерваторите доц. Гешева твърди, че изменението на чл. 38 на Търновската конституция се налагало поради искане на Ватикана. Всъщност искането е на бащата на принцесата Мария Луиза-Пармския херцог Роберт Борбон – Парма (вж. Дерменджиев, Христо, П., Българската криза и светото миропомазване на престолонаследника княз Борис Търновски 1887-1896, С., 1998, с. 18). На с. 48 неправилно се твърди, че в Берлинския договор е оказан начинът на избор на държавен глава в случай на „детронация“. В Берлинския договор липсва казус за избор на нов княз, при „детронация“ на настоящия. (Вж. Международни актове и договори 1648-1918 г., съставител Слава Стефанова, С., 1958, с. 155-168). На с. 211 посочената монография „Българската национална драма“ е на Минчо Семов, а не както пише авторката на Милен Семков. Някои от направените повторения, биха могли да се избегнат, чрез структурни промени. Така например повторенията на с. 71, 72 и с. 85, 86 биха могли да се избегнат. („През 1716 г. Доминика и барон Георги Пеячевич по всяка вероятност живеят постоянно в Петроварадин или прекарват повече време там, тъй като има сведения, че са закупили къща“. Същият текст четем и на с. 86).

Напълно приемам представените от доц. д-р Йорданка Гешева научни приноси.

В заключение ще изтъкна, че изследователската дейност на доц. д-р Й. Гешева има голяма научна стойност, тя е и значим принос в българската и европейската историография. Искам да изтъкна и авторитетната юбилейна грамота на БАН от 2014 г., с която се награждава доц. д-р Йорданка Гешева за високи научни постижения, посветени на 145 – годишнината от създаването на БАН.

Посочените приноси и достойнства на трудовете, ми дават основание с пълна убеденост да препоръчам на уважаемите членове на „Журито“ да присъдят на доц. д-р Йорданка Маринова Гешева академичната длъжност „Професор“.

гр. София
15.04.2015 г.

Рецензент:
/проф.д.ист. н. Димитър Саздов/